

Rainer Salosensaari

Niilo Liakan kirjastokäsitys — muutakin kuin keskus- kirjastovastaisuutta

Salosensaari, Rainer, Niilo Liakan kirjastokäsitys — muutakin kuin keskuskirjastovastaisuutta [Niilo Liakka's ideas of developing public libraries in early 20th century Finland]. Kirjastotiede ja informatiikka 8 (4): 99–106, 1989.

Niilo Liakka was a leading popular educator in Finland in the beginning of the twentieth century. Librarians remember him because of his uncompromising resistance of the plans to establish a central public library in Finland and keep forgetting that he also had a clear idea of developing public libraries especially in rural Finland.

Address: University of Lapland Library, BOX 122, SF-96101, Rovaniemi, Finland.

Motto:

*Olemme historialle velkaa sen,
että kirjoitamme sen uudelleen.*

Oscar Wilde

Yksi Suomen kirjastohistorian merkellisimmistä vaiheista on Suomen kirjastoseuran ja Kansanvalistusseuran kiista vuosisadan alussa siitä, miten Suomen kirjasto-oloja tulisi kehittää. Oikeastaan pitäisi puhua Kansanvalistusseuran sihteerin, Niilo Liakan ja Suomen kirjastoseuran johtavien henkilöiden välisestä konfliktista. Rintamat näet muodostuivat niin, että toisella puolen oli Niilo Liakka ja toisella puolella olivat kaikki tuon ajan huomattavimmat kirjastoalan asiantuntijat.

Kiista kulminoitui vuoden 1913 kirjastokomiteaan ja sen jättämään mietintöön, jossa esitettiin keskuskirjaston perustamista Suomeen. On sanottu, että tuo mietintö on ollut merkittävin yleisten kirjastojen asemaa Suomessa selvittänyt komiteamietintö. Perustettava keskuskirjasto olisi ollut samalla kertaa keskusvirasto, keskitetty palvelulaitos sekä kirjastokoulu. Kaikki Suomen kirjastoasiantuntijat puolsivat

komitean ehdotuksia, kun taas Niilo Liakka niitä vastusti jyrkästi. (Häkli, 1981, s. 67–68.)

Kirjastoalan kirjallisuudessa ja lehdissä on tehty tarkasti selkoa puoltajien käsityksistä, mutta Liakan mielipiteitä ei ole tuotu esille. Kirjastoväki muistaakin Liakan vain siitä, että hänen uskottiin olleen se paha henki, joka omien pyrkimystensä vuoksi arvovallallaan hoiteli kullissien takana asiat niin, että Suomen kirjasto-
verkon rakentaminen viivästyi puolen vuosisataa. Liakan häikäilemättömyyden syyksi katsotaan sekin, että kirjastoasiat vieläkin ovat hallinnollisesti alisteisia opetustoimelle.

Englantilaista historianfilosofia Herbert Butterfieldiä mukailemalla voisi sanoa, että tähänastisen kirjastohistorian virhe ei ole ollut siinä, että se on sisäistänyt tutkimiansa kirjastomiesten tavoitteet ja käsitykset, vaan siinä, että se ei ole tehnyt samoin vastustajille. On unohdettu, että historian tutkijan tulee pyrkiä ymmärtämään, ei vain niitä, joiden kanssa hänen on helppo olla samaa mieltä, vaan myös niitä, joiden kanssa hän on eri mieltä. Butterfield lisää vielä, että historiantutkija ei voi ruveta tuomariksi, koska hänen metodinsa eivät oikeuta häntä toimimaan muuta kuin salapoliisina. (Butter-

field, 1950, s. 28—30, 41—46, 66—67, 73—74, 111—125.) Tässä artikkelissa ei ole tarkoitus julistaa ketään sen paremmin syylliseksi kuin syyttömäksiäkään.

Niilo Liakalla (1864—1945) oli häikäisevä ura suomalaisessa sivistyselämässä. Liakka oli 1880-luvulla tuomassa kansanopistoliikettä Suomeen. Kansanopiston rehtorina hän toimi parikymmentä vuotta. Kansanopistotyön lisäksi Liakka osallistui aktiivisesti talonpoikaisliikkeen eri toimintamuotoihin. Nuorisoseuraliikkeessä hän kohosi valtakunnalliseksi johtajaksi. Maalaisväestön taloudelliset pyrkimykset, kuten osuustoiminta ja maamiesseurat, saivat hänestä innokkaan tukijan. Suomen kulttuurielämän kannalta merkittävintä oli Liakan valinta Kansanvalistusseuran sihteeriksi (1912—1921). Tuolle tavoitellulle näköalapaikalle hänet valittiin hyvän ystävänsä ja lankonsa Väinö Voionmaan jälkeen. Liakan uran talonpoikaisliikkeen parissa kruunasi hänen valintansa Maalaisliiton edustajaksi valtiopäiville sekä toiminta 1920-luvulla sekä opetus- että sosiaaliministerinä.

Niilo Liakan käsite 'Hyökkäävä kirjastotoiminta'

1800-luvulla syntyneen kansallisen liikkeen aatteellinen lähtökohta oli J.V. Snellmanin muotoilema ajatus kansallisesta sivistyksestä valtion ja kansakunnan perustana. Snellmanin kansallisvaltio-ohjelman tärkein tehtävä oli suomenkielisen sivistyksen vahvistaminen. Käytännössä se merkitsi suomenkielisen kirjallisuuden luomista, sivistyneistön kansallismielisyyden vahvistamista sekä rahvaan siveellisen ja tiedollisen tason kohottamista. Snellmanin ja Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen ajatuksiin nojaten kansanvalistustyötä tekevät uskoivat Suomen kansalla olevan oikeus taloudelliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen vasta sitten, kun se oli riittävän sivistynyt. (Liikanen, 1985, s. 17; Liikanen, 1987, s. 128—131.)

Jo opiskeluaikanaan Niilo Liakka asetti kansallisen liikkeen ohjelman kansansivistyksen esikuvakseen. Hänen mielestään kirjallisuus oli tärkein sivistyksen levittäjä. Kirjallisuuden ainutlaatuisesta merkityksestä seurasi johdonmukaisesti, että kirjallisuutta tarjoavat kirjastot olivat Liakan mielestä mitä merkittävim-

mässä asemassa kansanvalistustyössä. Liakka totesi selvästi, että tärkein elin kansanvalistustyön alalla oli kirjasto. Tosin suomalaisten kirjastojen taso ei vielä ollut niin korkea, että niitä olisi voinut kutsua kansalaikirjastoiksi, joiksi ne oli tarkoitettu. Kirjastoista ei vielä voinut puhua varsinaisina sivistyslaitoksina, koska ne eivät huoneiston, kirjavaraston eivätkä hoidon puolesta olleet riittävän tasokkaita. (Liakka, 1917, s. 313—314; Liakka, 1919, s. 8—11; Liakka, 1942, s. 12—23.)

Liakka otti kansanvalistusajatteluunsa aineksia myös Santeri Alkion itsekasvatusohjelmasta. Liakka epäilemättä tunsikin Alkion ajatukset läpikotaisin, kirjoittihan hän Alkiosta kirjankin. Alkio uskoi edistykseen: Ihminen saattoi muuttua aikaisempaa paremmaksi oikeilla virikkeillä. Liakka uskoi ihmisen muuttuvan kirjallisuuden avulla. Kansansivistäminen oli oikeiden virikkeiden jakamista. Ihminen sivistyi eli 'sivistyi', mitä termiä Liakka käytti, kun hän jaeuista tiedon palasista kehitti itselleen maailmankatsomuksen. Kumpikin, Alkio ja Liakka, painottivat yksilön omaa osuutta. Kansansivistäjät saivat vain itsekasvatuksen käyntiin. (Numminen, 1961, s. 208—212; Liakka, 1932, s. 80—81; Liakka, 1916, s. 41—42.)

Vaikka sivistys ei ole mikään tietomäärä, vaan henkistä elämää, sivistys kuitenkin tuo mukanaan taloudellisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin. Liakka väitti, että köyhyyden suurin syy on sivistyksen puute. Suomen vaurastuminen vaati ennen kaikkea sitä, että kansa täytyi sivistää. Siihen tarvittiin kirjallisuutta ja kirjastoja. (Liakka, 1919, s. 30—38.)

Liakka vaatikin uudenaikaista kirjastoliikettä. Vanhat kirjastot olivat joko vain pienen kansanosan käytettävissä, koska ne sijaitsivat suurten yliopistojen yhteydessä tai suurissa sivistyskeskuksissa tai sitten ne olivat tarkoituksetta vanhanaikaisia, koska ne käsitettiin köyhäinhoidoksi. Tavoitteekseen Liakka ilmoitti sen, että kansankirjastot pääsisivät valtion ja kuntien sivistystoimessa samaan asemaan kuin koulutkin. Jo Juho Pynninen oli vaatinut jokaiseen pitäjään kirjastoa, sen Liakka toisti todeksaan, että jokaiseen kuntaan tuli saada kirjasto, jonka vaikutus säteilisi joka kylään ja jokaiseen kotiin. (Niilo Liakan arkisto. HYK.)

Kirjallisuuden tarjoaminen ei kuitenkaan riittänyt, koska suomalaisten sivistystaso oli alhainen. Siksi Liakka vaati hyökkäävää kirjastotoi-

mea, joka herättäisi kansassa halun lukea hyvää kirjallisuutta.

Hyökkäävällä kirjastotoimella Liakka tarkoitti ennen kaikkea suullisten esitysten liittämistä perinteiseen kirjallisuuden tarjoamiseksi ymmärrettyyn kirjastotoimeen. Kaikissa ajanmukaisissa kirjastoissa kuuluikin Liakan mielestä olla esitelmää varten luentosali. Liakka arvelmatta myönsi esitelmän sinänsä olevan heikko keino valistustyössä, koska suullisesti jaetut tiedot haihtuivat nopeasti mielestä, mutta harrastuksen herättämisessä henkisiin arvoihin se oli tehokas keino. Esitelmät ja puheet saataisivat parhaassa tapauksessa johtaa ihmiset lukemaan kirjoja. (Liakka, 1917, s. 314.)

Ilman esitelmätointa kirjastot olivat vaillinaisia, mutta toisaalta vain kirjastojen yhteydessä esitelmät olivat kansansivistyksen kannalta hyödyksi. Liakka syytti voimakkain sanoin kirjastoasioiden ajajia siitä, että nämä vertasivat suullisten esitysten ja kirjallisuuden lukemisen tuloksia toisiinsa. Oli kohtuutonta edes verrata näitä kahta toisiinsa, koska niillä ovat eri tehtävät. Suomessa Liakan mielestä olisi erityisen paljon pitänyt kiinnittää huomiota suullisiin esityksiin, koska lukutaito ja lukuharrastus olivat meillä vielä kehittymättömiä. (Liakka, 1916b, s. 68—70.)

Esitelmätoimion siementen kylvämistä. Kunkin esitelmäjakson jälkeen olisi pitänyt perustaa paikkakunnalle opintopiiri. Tällainen kirjaston yhteydessä toimiva opintopiiri olisi taannut järjestelmällisen opiskelun mahdollisuuden. Opintokerhojen käytössä kirjaston kokoelmat olisivat olleet tehokkaimmassa mahdollisessa käytössä. (Liakka, 1916b, s. 68—70.)

Liakan mielestä suomalaisten olisi kannattanut ottaa mallia Englannista, jossa kirjastot olivat hänen mielestään siirtyneet sosiologiseen aikakauteen. Britit eivät enää tyytyneet hyvin hoidettuihin kirjakokoelmiin, vaan kirjastot käsitettiin kansankasvatukselliseksi laitoksiksi. Erityisen innostunut Liakka oli englantilaisesta käsitteestä 'yliopiston laajennus'. Tämä tarkoitti, että kirjastojen yhteydessä oli mahdollisuus säännöllisesti kuunnella yliopistojen opettajien luentoja. Luennot eivät jääneet pelkiksi opettajien puheiksi kansalle, sillä luentojen tai luentosarjan jälkeen luennoitsijat antoivat harjoitustehtäviä kuuliijoille. Liakka vaatikin kärkevään tapansa Helsingin yliopistoa pyrki-

mään samaan. Hän pahoitteli sitä, että Helsingin yliopisto oli liian hieno vaivautuakseen sivistämään rahvasta. (Liakka, 1916c, s. 56—62; Liakka, 1917, s. 315.)

Hyökkäävä kirjastotoimi meni sinne, missä oli ihmisiä. Liakan mielestä sivistystä harrastavia ihmisiä löytyi taloudellisten edistysseurojen, maamiesseurojen ja nuorisoseurojen tilaisuuksista. Siellä olisi pitänyt olla myös kirjastonhoitajan paikka esittelemässä ja markkinoimassa kirjallisuutta. Hyvän kaunokirjallisuuden ja tietokirjallisuuden lukemisessa tarvittiin Liakan mielestä ohjausta. Kirjan luonne on nimittäin sellainen, että jos lukija ei pysty virittämään keskustelua sen kanssa, se jää mykäksi. Kirja ei osaa hakea seuraa, vaan pysyy piilossa. Ikävä seuraus tästä on se, että parhaat kirjat kirjastossa saattavat jäädä lukematta. Kirjastonhoitajan vastuulla on löytää jokaiselle kirjalle lukija. (Liakka, 1916b, s. 17-18, 23—25; Liakka, 1918, s. 152; Liakka, 1919, s. 57—58.)

Suuresti tyytyväisenä Liakka totesi maataloudellisten järjestöjen ja osuustoiminnallisten liikkeiden levittävän maanviljelijäväestön keskuuteen ammatillista valistusta sekä kirjallisuuden että esitelmien avulla. Samoin Liakka jakoi kiitosta nuorisoseurojen keskusyhdistykselle, Suomen Nuorison Liitolle, joka oli perustanut esitelmäarenaan, muutamat puhujat kiersivät systemaattisesti esitelmöimässä. (Liakka, 1916b, s. 68—71.)

Liakka katsoi, että tällaisten yhdistysten tulee työskennellä kirjastojen kanssa yhteistyössä saadakseen parhaan tuloksen. Toisaalta Liakka korosti antavansa kirjastoille suurempia tavoitteita kuin lainaustilastojen kasvattamisen. Liakka viittasi Yrjö-Koskiseen, joka oli todennut sivistyksen pikemminkin tarttuvan toisesta ihmisestä toiseen kuin leviävän pelkkään kirjallisuuden avulla. Yrjö-Koskisen mielestä ei pitänyt tyytyä siihen, että kirjastosta lainattiin kirjoja, vaan kirjaston tuli olla keskus lukeville ja ajatteleville ihmisille. (Liakka, 1942, s. 27—28, 69—75.)

Siitä huolimatta, että kirjallisuus oli Liakalle tärkein kansanvalistustyön väline, voidaan todeta, että Liakan kirjastokäsitykseen kuuluivat molemmat, niin kirjallisuus kuin esitelmätkin. Itse asiassa kirjoitettu ja puhuttu sana olivat Liakalle siamilaisia kaksoisia, ilman toista toinenkin olisi näivettynyt.

Liakan toiminta kansanvalistustyön keskittämisen puolesta — keskuskirjastoa vastaan

Vuoden 1913 kirjastokomitea päätyi ehdottamaan että yleisten kirjastojen asioiden johto Suomessa olisi keskitettävä perustettavalle kirjastovaltuuskunnalle. Kirjastovaltuuskunnan tehtävä olisi edistää kirjastojen toimintaedellytyksiä toimimalla maan hallituksen ja kirjastojen välisenä yhdyssiteenä.

Kirjastovaltuuskunnan alaisena olisivat toimineet kirjastotoimisto sekä varsinainen keskuskirjasto. Kirjastotoimisto olisi ollut hallinnollinen elin, joka pyrki ohjaamaan ja neuvomaan maan kirjastoja. Keskuskirjasto olisi tukenut maan eri osissa toimivia kansankirjastoja lainaamalla niille määrääjäksi kirjakokoelmia sekä yksittäisiä teoksia. Sen kotipaikaksi olisi määrätty Helsinki. Kiertävät kirjakokoelmat olisivat voineet olla koostumukseltaan pysyviä tai pyyntöjen mukaan koottuja. Myöhemmin keskuskirjaston yhteyteen olisi perustettu kirjastokoulu. (Komiteanmietintö 1914, n:o 5, s. 19—28.)

Kirjastoalan asiantuntijat ja ammattilaiset tukivat komitean ehdotuksia. Mm. kesäkuussa 1919 kokoontunut yleinen kirjastokokous asettui yksimielisesti sille kannalle, että kirjastoliikkeelle oli saatava senkaltainen itsenäinen johto kuin keskuskirjastokomitean mietintö esitti. Kirjastotoimen tuli olla ehdottoman riippumaton omalla alallaan. (Kirjastolehti 1919, n:o 5—6.)

Kirjastoihmisiä askarrutti kirjastoalan itsenäisyys. Kirjastoliikkeellä ymmärrettiin olevan oma selvä tehtävänsä, omat toimintatapansa ja kirjastonhoito oli oman koulutuksensa vaativa ammatti. Uskottiin, että jos kirjastoille taattaisiin toimintamahdollisuudet ja jos kirjastot olisivat saaneet ammatillisesti johdetun keskusjärjestön, kirjastoala olisi saavuttanut sellaisia tuloksia, joita muu valistusala ei pystyisi yltämään. Missään tapauksessa kirjastotoimea ei pitänyt kytkeä ja alistaa muiden valistustyön haarojen alaisuuteen, koska ne usein olivat vailla selkeitä toimintasuunnitelmia. (Olsoni, 1920, s. 9—10.)

Kirjastotoimen uskottiin tulleen siihen ikään, jolloin se olisi tullut toimeen ilman jatkuvaa muiden silmälläpitoa. Kaikkien kirjastojen toivottiin tukevan toinen toisiaan, mutta yhteis-

työn muiden kansanvalistustyön haarojen kanssa pelättiin tapahtuvan täysi-ikäiselle kuu-
luvien oikeuksien kustannuksella.

Niilo Liakka tarkasteli asiaa eri tavalla kuin kirjastoväki. Osallistuttuaan vapaan sivistystyön eri alojen toimintaan hän oli havainnut, että paras tulos saavutetaan eri haarojen läheisellä yhteistyöllä. Suurin ongelma vapaan sivistystyön saralla on keskittyneen järjestymisen puuttuminen. Tästä seuraa moni muu seikka kuten ohjelmien keskeneräisyys ja niiden puutteellinen toteutuminen. Hajanainen toiminta olisi mitä pikimmin pitänyt keskittää yhden organisaation alaisuuteen. Perustettava keskusjärjestö tukisi ja koordinoisi kaikkien alojen työtä. Keskusjärjestö ei olisi saanut tukahduttaa minkään alan itsenäisyyttä, koska jokainen onnistuu parhaiten siinä, minkä osaa. Yhtenäisyys vahvistaisi kansanvalistustyötä tuomalla myös lisää valtion varoja, päätteli Liakka. (Liakka, 1917, s. 316—317; Inkilä, 1960, s. 121.)

Ei ole vaikea havaita, kuka oli toiminut Liakan ajatusten inspiroijana. Ollessaan Kansanvalistusseuran sihteerinä Väinö Voionmaa oli ehdottanut kansanvalistustyön organisoimista yhdeksi voimakkaaksi liikkeeksi. Vieraillessaan Englannissa Voionmaa oli ihastunut sikäläiseen tapaan järjestää kansanvalistustyö. Jotta kansalaisopinnoista olisi todella hyötyä, niissä tuli Englannin mallin mukaan olla jatkuvuutta, järjestelmällisyyttä sekä erityiset tutkinnot. Voionmaa kaavaili kansanvalistustyön organisoimista siten, että eri kansansivistysjärjestöt olisivat valinneet kansanvalistusparlamentin. (Halila, 1969, s. 90—92.)

Liakka puolestaan esitti, että Kansanvalistusseura voisi toimia keskusjärjestönä. Liakka toivoi eri valistustyön aloilla toimivia järjestöjä Kansanvalistusseuran jäseniksi. Kansanvalistusseura keskusjärjestönä olisi voinut entistä paremmin toimia ulkomaisten esikuvien ja vaikutteiden välittäjänä. Yhdessä eri kansanvalistustyön alat olisivat voineet myös julkaista tasokasta lehteä niin, että ajankohtainen tieto olisi ollut kaikkien saatavilla. Yksinään millään alalla ei olisi ollut varoja riittävän suuren ja monipuolisen lehden julkaisemiseen. (Liakka, 1917b, s. 65—68.)

Liakan ehdotuksia Kansanvalistusseuran uudesta asemasta käsiteltiin seurassa. Seuran sisältä asetettiin valiokunta Liakan ehdotuksia pohtimaan. Suunnitelmien tielle tuli kuitenkin lainsäädännöllisiä esteitä, sillä seuran lakimie-

het totesivat, että ehdotettu ratkaisu olisi merkinnyt Kansanvalistusseuran lakkauttamista ja uuden järjestön astumista sen tilalle. Tämä toimenpide olisi loukannut vakinaisten jäsenten oikeutta sekä vaarantanut testamenttilahjoitukset. Liakka ei kuitenkaan luovuttanut, vaan päätti kutsua yleisen kansanvalistuskokouksen koolle asiaa pohtimaan. Sen esti kuitenkin kansalaissodan syttyminen. (Inkilä, 1960, s. 121–122.)

Sodan jälkeen kirkollis- ja opetustoimikunta päätti asettaa komitean laatimaan suunnitelmaa vapaan valistustyön keskittämiseksi ja järjestämiseksi. Liakan ajatukset alkoivat kantaa hedelmää. Komitean yksi jäsen oli Liakka itse. Komitea ei kuitenkaan koskaan jättänyt mietintöään, vaan hajosi, mikä merkitsi päätetystä Liakan ajatuksille vapaan valistustyön keskittämisestä. (Inkilä, 1960, s. 124–126.)

Kirjastoalan keskittämissuunnitelmia ja keskuskirjastoa Liakka vastusti, koska suunnitelmat hänen mielestään olisivat merkinneet paikallisen kirjastotoiminnan unohtamista. Kirjastoalan keskusvirasto ei olisi saanut aikaan paikallista toimintaa ja se olisi käyttänyt liikaa varoja itsensä ylläpitämiseen. Valistustyön yhteisessä keskuksessa varat hyödynnettäisiin paremmin. Jos tarkasteltiin kirjojen käyttöä kansankasvatuksen kannalta, oikea menettelytapa ei voinut olla kirjastojen eristäminen muusta kansansivistystyöstä. Sitä eivät voineet muut ehdottaakaan kuin kirjastomiehet, jotka valitettavasti eivät olleet työskennelleet muun kansanvalistustyön parissa. (Liakka, 1928b, s. 21–22.)

Keskuskirjastokysymyksen viimeinen näytös sillä erää näyteltiin vuoden 1920 valtiopäivillä. Liakkahan oli valittu eduskunnan jäseneksi 1919. Omassa puheenvuorossaan Liakka soimasi voimakkaasti keskuskirjastokomitean mietintöä. Hänen mielestään komitea koostui pääosin tieteellisten kirjastojen edustajista. Tieteellisten ja yleisten kirjastojen toimintatavat ovat kuitenkin tyystin erilaiset. Yleisten kirjastojen käyttäjät eivät ole niin sivistyneitä kuin tieteellisten kirjastojen käyttäjät, minkä takia neuvonta ja ohjaus kuuluvat tärkeänä osana yleisten kirjastojen jokapäiväiseen toimintaan. Ylipäätään keskuskirjaston asema ei olisi voinut Liakan mielestä muodostua merkittäväksi suomalaisessa sivistyselämässä. Lisäksi Suomi on tavattoman laaja maa ja postin kulku oli hidasta. Isojen kirjalaatikoiden lähettäminen ym-

päri maata olisi työlästä, eikä ollut mitään takeita siitä, että ne olisivat saapuneet ajoissa perille. Keskuskirjasto olisi tullut aivan liian kalliiksi siihen nähden, mitä se olisi hyödyttänyt maaseudun kirjastoja. Kuntien kirjastotoimintaa olisi tullut kehittää kunkin kunnan omilla ehdoilla. Hallinnollisestiärkevintä olisi sijoittaa kirjastoasiat kouluhallitukseen muun sivistystoimen yhteyteen eikä perustaa uutta keskusvirastoa. (Valtiopäivät 1920. Pöytäkirjat II, s. 1670–1672.)

Eduskunta päätti, että keskuskirjastoa ei perusteta. Sen sijaan perustettiin vuonna 1921 valtion kirjastotoimikunta ja kirjastotoimisto. On epäilty, että Liakka kulussien takana hoiteli asiat siihen malliin, että keskuskirjastoa ei perustettu, vaan pääpaino pantiin maaseudun kirjastojen kehittämiseen lupaamalla niille avustuksia ja asettamalla kirjastoneuvoja ympäri maata. (Karjalainen ja Toiviainen, 1984, s. 115–116; Kannila, 1964, s. 274–276.)

Liakka työskenteli maaseudun kirjastojen puolesta

Suomi oli tämän vuosisadan toisen vuosikymmenen alkaessa agraariyhteiskunta. Yli neljäviidesosaa suomalaisista asui maaseudulla. Useimmat suomalaiset perheet olivat monilapsisia ja asuivat maaseudulla. Teollistuminen oli Suomessa vasta aluillaan, mutta sen seurauksena alkoi kaupunkien ja muutamien kauppaloideinkin väestön määrä kasvaa sekä syntyä uudenlaisia yhdyskuntia, taajamia. Vuonna 1890 vain 10% suomalaisista asui kaupungeissa, kun vuonna 1920 16% asui kaupungeissa. Voitaneen otaksua alkaneen kaupungistumisen herättäneen huolestumista talonpoikaisideologian kannattajien joukossa, olivathan nuorisoseurat Alkion johdolla lähteneet taistelemaan kaupunkien vaikutuksen kasvua vastaan. (Koski, 1985, s. 16; Suomen tilastollinen vuosikirja 1910; Tommila ja Hirn, 1980, s. 272–273; Numminen, 1961, s. 208–212.)

Vanha nuorisoseuralainen Niilo Liakka halusi hänkin omalta osaltaan terästä taistelua maaseudun elinehtojen puolesta. Akateemisesta koulutuksestaan huolimatta hän ei koskaan ollut hylännyt talonpoikaista taustaansa. Hänen tavoitteenaan oli järjestää maalaiskuntien sivistystoimi niin, että jokaisella kuntalaisella kaikissa kunnissa olisi mahdollisuus itsensä ke-

hittämiseen. Tärkeänä osana Liakan suunnitelmassa oli maaseudun kirjastotoimen organisointi.

Mitenkään ennenkuulumattomia Liakan pyrkimykset eivät olleet, sillä olihan Suomessa, päinvastoin kuin monissa vanhoissa sivistysmaissa, kansalle tarkoitettujen kirjastojen pääosa sijainnut maaseudulla. Kirjastot ovat Suomen maaseudulla vanhempia sivistyslaitoksia kuin koulut. (Kannila, 1958, s. 406—418.)

Liakalla oli perusteelliset suunnitelmat maaseudun kirjasto-olojen järjestämiseksi. Liakan hahmottelemassa kunnallisessa kirjastoorganisaatiossa olisi ollut kantakirjasto eli pääkirjasto ja sivukirjastoja, joita Liakka kutsui kylä- eli piirikirjastoiksi. Kantakirjaston kokoelman olisi tullut olla riittävän laaja, jotta se olisi tyydyttänyt koko kunnan tarpeita. Kantakirjastoon olisi kuulunut myös hakuteoksista koostuva käsikirjasto. Koska kirjaston tuli ulottaa vaikutuksensa koko kunnan alueelle, ja kunnat olivat Suomessa alueeltaan laajoja ja harvaan asuttuja, tuli kyläkirjastoja olla niin monta, että kenelläkään ei olisi ollut liikaa vaivaa pistäytyä kirjastossa. Aivan syrjäisimpiin kyliin Liakka kaavaili siirtokokoelmia. (Liakka, 1919, s. 59—60.)

Liakan mielestä yleisen kirjaston olisi tullut ottaa myös tietotoimiston tehtävä. Sieltä olisi voinut kysyä melkein mitä asioita tahansa, ja aina olisi saanut vastauksen. Tämä olisi ollut mahdollista, koska kirjastossa olisivat olleet kaikki tärkeimmät kirjat. Jotta olisi ollut mahdollista löytää kysyjille oikea kirja, jossa haluttu tieto olisi ollut, tuli kirjaston kirjojen olla sellaisessa järjestyksessä, »kirjastokunnossa», että niitä voitiin käsitellä tarkoituksenmukaisesti. Jokainen kirja oli löydettävä välittömästi sitä tarvittaessa. Kirjasto ei saanut olla paikka, jossa kysyjän käteen lyötiin kirja, joka sattui olemaan esillä. (Liakka, 1919, s. 59—60.)

Liakalla oli visio tulevaisuuden kirjastosta, joka olisi ollut side kaikkien vapaan sivistystyön eri muotojen ja toimintojen yhdistämiseksi kullakin paikkakunnalla. Hän uskoi, että opinto-kerhotyö kirjastoissa olisi koonnut kaikki saman kunnan kansansivistystyötä tekevät yhdistykset yhteistyöhön. Vaikeaa on näin jälkikäteen arvioida, olisivatko kirjastot voineet säilyttää Liakan kuvittelemassa mallissa asemansa ja itsenäisyytensä ja todella nousta kansanvalistustyön muiden alojen liikevoimaksi. Esko Häkli ja paljon aikaisemmin Emerik Olsoni

ovat suhtautuneet skeptisesti näihin »valistola»-hankkeisiin, mutta ainakin voidaan sanoa Liakan ymmärtäneen kirjastojen arvon suureksi, koska kirjastot olisivat olleet toiminnan keskipisteitä. (Liakka, 1916d s. 2—3; Olsoni, 1920, s. 9—10; Häkli, 1981, s. 67.)

Suurin ongelma maaseudun kirjastojen kannalta Liakan mielestä oli pätevän henkilökunnan puute. Maaseudun kirjastonhoitajien olisi tullut olla vielä pätevämpiä kuin kaupunkien kirjastonhoitajien. Suurten kaupunkien kirjastonhoitajille riitti se, että he hallitsivat kirjastotyön rutiinit. Maaseudun kirjastonhoitajien tuli lisäksi ymmärtää se, miten voitiin tyydyttää syrjäseutujen asukkaiden keskuudessa valitseva huutava sivistyksen jano. Kirjastonhoitajan tehtävä oli saada kirjakokoelma elämään mahdollisimman monelle ihmiselle. (Liakka, 1942, s. 67—68.)

Vaikka Liakka vastusti keskuskirjastohanketta, siihen osana kuulunutta kirjastokoulua hän lämpimästi puolsi. Liakan kuningasajatukseksi on sanottu sitä, että maalaiskuntiin olisi saatu koulutettua päteviä kirjastonhoitajia. Liakka onkin pidetty Suomen kirjastonhoitajakoulutuksen alullepanijana. Kaupunkien kirjastoilta Liakka ei odottanut tukea maalaiskuntien kirjastoille. Kaupunkien kirjastojen merkitys maalaiskuntien kirjastojen kannalta rajoittui siihen, että niin kauan kuin varsinainen kirjastokoulu Suomesta puuttui, ne toimivat maaseudulle kirjastonhoitajiksi haluavien harjoitteluja koulutuspaikkoina. (Liakka, 1916b, s. 53; Liakka, 1917c, s. 121—125; Kannila, 1964, s. 275—276.)

Liakkaa tuskin voidaan syyttää siitä, että kun hän opetusministerinä ollessaan yritti järjestää maaseudulle päätoimisia kirjastonhoitajia, hänen oma puolueensa poisti kyseisen kohdan lakiesityksestä eduskunnassa. Ei haluttu laiskoa ja virkamiehiä maalle. Se oli tyypillistä käyttäytymistä Maalaisliitolle, onhan sitä leimannut voimakas virkamiesvastaisuus. (Häkli, 1981, s. 69—70; Borg, 1965, 54—60.)

Häklin mielestä Liakan linja, vaikka se ei sellaisenaan toteutunutkaan, koitui vuoden 1928 kirjastolaissa vahingoksi Suomen kirjastoille, kaupunkien kirjastot ja kaikki, mikä viittasi keskitettyyn toimintaan, oli jätetty heitteille. Toteutunut ratkaisu, jossa Liakalla oli Häklin käsityksen mukaan sormensa mukana, suosi maaseutua. Maaseutu vain huonoksi onnekseen ei ollut kypsä kehittämään kirjastotoimea.

Se olisi tarvinnut tuekseen keskuskirjastoa. (Häkli, 1981, s. 69–70.)

Lopuksi

Liakan keskuskirjastovastaisuuden takaa löytyy perusteltu kirjastokäsitys. Lienee oikeutettua todeta, että Liakalla ei ollut vain kirjastokäsitys vaan myös ohjelma kunnallisen kirjastotoimen järjestämiseksi.

Itse keskuskirjastovastaisuus tulee asettaa yhteyksiinsä. Liakka edusti epäilemättä samaa kantaa kuin Alkio, jonka Liakka mainitsi sanoneen: »Maalaiskansa on aina saanut tanssia kaupunkilaisten pillien mukaan, olivat ne kapitalisteja, sosialisteja tai byrokraatteja.» Alkion ja Liakan mielestä maaseutua oli kehitettävä sen omin ehdoin, sen perinteet tuntien ja niitä arvostaen, eikä kaupunkien herrojen sanelun mukaan. Se mitä Liakka oli todennut nuorisoseuratyöstä, sopi myös kirjastotoimeen: »Tärkein työ tehdään paikalliseuroissa ja niiden alaosastoissa, . . . , joissa nuoret jäsenet tulevat johdetuiksi itsetoimintaan ajatustensa selvittämiseksi, . . . , keskuseurat toimivat valvojina, ohjaajina ja avustajina, . . . » Keskuskirjastohankkeen vastustus oli talonpoikaisliikkeen ideologian mukaista kaupunkien harjoittaman holhoamisen ja ylivallan vastustamista. Valistusasioissakin tärkein työ tehtiin paikallistasolla; jos unohdettiin työ kuntatasolla, voitiin heittää hyvästit koko kansansivistystyölle. (Liakka, 1912, s. 16.)

Liakan asenne keskuskirjastokysymyksessä voidaan nähdä vanhentuneen ja ajastaan jäljessä olevan kansanvalistajan epätoivoisena yrityksenä pitäytyä menneessä uuden sukupolven valtaansaamiseen estämiseksi. Yhtä hyvin voidaan väittää Liakan olleen johdonmukainen läpi elämänsä. Liakka taisteli niiden asioiden puolesta, joita hän piti tärkeinä ja tavoittelemisen arvoisina. Hän ei yrittänyt myydä perintöään lautasellisesta kaupunkilaisten keitoksia. Vaikka enkeli taivaasta olisi tullut julistamaan uutta kansansivistysoppia, Liakka olisi pitänyt entisessä.

Jos Liakka olisi tyytynyt kansansivistystyönsä perinteiseen ajatteluun, jonka on kuvattu tapahtuneen ylhäältä alaspäin — herrasväki sivistä rahvasta niin kuin parhaaksi näki — tavalinen kansa sai tyytyä niihin murusiin, joita ylä-

luokan pöydiltä sattui putoamaan, häntä voitaisiin kutsua vanhoilliseksi. Liakka toi tähän tavanomaiseen kansansivistysajatteluun uudesta talonpoikaisliikkeestä edistyksellisen elementin: kansa oli saatava sivistämään itseään, maaseudun ihmiset oli saatava ymmärtämään itsekasvatuksen tärkeys.

Liakka ei uskonut, että kirjastot erillään muusta valistustyöstä pystyisivät hyödyttämään maaseudun ihmistä. Osuustoimintaliikkeessä Liakka oli paheksunut toiminnan irrottamista sivistyksellisistä periaatteista (Liakka, 1919b, s. 75–76.); kirjastoasioissa hän paheksui intoa kasvattaa lainaustilastoja välittämättä siitä, mitä lainattu kirjallisuus sai ihmisissä aikaan. Liakka halusi olla kertomuksen viisas mies, jonka talo kesti, koska se oli kalliolle rakennettu, naapureiden talot sortuivat, koska ne olivat hiekalle pystytettyjä. Kirjastomiesten pyrkimykset saada kirjastoalalle täydellinen riippumattomuus olivat Liakan mielestä tavattoman lyhytnäköisiä kansanvalistustyön yleisestä näkökulmasta. Kansanvalistuksella saavutettu rakennelma oli kestävä vain, jos kaikki elementit, niin aatteellinen perusta kuin eri valistustyön haarojen muodostamat seinät ja katto, tukivat toisiaan.

Erkki Paavolainen on varmasti osunut oikeaan todetessaan Liakasta, että tämän henkilökuva oli monisärmäinen, temperamentti räiskyvä, Liakka oli taistelija, joka jakeli ja sai iskuja, mutta kaikissa elämänsä vaiheissa hän oli vakaumuksen mies. (Paavolainen, 1958, s. 56–58.)

Käsittäakseni vakaumus oli samaa kuin Liakan nuoruudenystävän Väinö Voionmaan isän, Olai Wallinin, josta kerrottiin, että kun itse Snellman oli puhunut ja puheen jälkeen kehoittanut niitä nostamaan kätensä ylös, jotka halusivat lähteä kansanvalistustyöhön, Olai Wallin olisi halunnut nostaa molemmat kätensä ylös.

Se sopii kuvaamaan Niilo Liakankin asennetta kansansivistystyöhön. Liakka halusi tehdä molemmin käsin suomalaisten sivistämiseksi. Hän uskoi kansanvalistustyön tuovan mukanaan aikaisempaa parempia ihmisiä, elävän maaseudun sekä vauraan yhteiskunnan. Tässä prosessissa kirjastojen merkitystä ei voinut liioitella.

Hyväksytty julkaistavaksi 8.11.1989.

Lähteet

A Painamattomat lähteet

Helsingin yliopiston kirjasto. Niilo Liakan kokoelma. IV 5c-e.

B Painetut lähteet

Kirjastolehti 1919, 5–6.
Komiteanmietintö 1914, n:o 5. Keskuskirjastoasian selvittämistä varten asetetun komitean mietintö Helsinki 1914.
Suomen tilastollinen vuosikirja 1910.
Valtiopäiväasiakirjat: Valtiopäivät 1920. Pöytäkirjat II.

C Teokset ja artikkelit

Borg, Olavi, Suomen puolueideologiat. Periaateohjelmien sisältöanalyttinen vertailu sekä katsaus niiden historialliseen taustaan ja syntyprosessiin. 2. p. Porvoo 1965.
Butterfield, Herbert, *The Whig Interpretation of History*. Repr. London 1950.
Halila, Aimo, Väinö Voionmaa. Helsinki 1969.
Häkli, Esko, Kansankirjastot ja Suomen henkinen kulttuuri. Näkökohtia yleisten kirjastojen historiasta. *Opusculum* 1981, 1, s. 54–73.
Inkilä, Arvo, Kansanvalistusseura Suomen vapaasa kansansivistystyössä. Helsinki 1960.
Kannila, Helle, Yleiset kirjastot. *Oma maa* 4. s. 406–418. Porvoo 1958.
Kannila, Helle, Niilo Liakka kirjastoasian edistäjänä. Henkilökohtaisia muistoja. *Kirjastolehti* 1964, 8. s. 274–276.
Karjalainen, Erkki ja Toiviainen, Timo, Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet. 2. täyd. p. Erkki Karjalainen ja Timo Toiviainen. Espoo 1984.
Koski, Pirkko, Tiedon tuntijat. Suomen kirjastoseura 1910–1985. Pieksämäki 1985.
Liakka, Niilo, Suomen nuorisoseuraliike. Helsinki 1912.
Liakka, Niilo, Sivistys ja kansansivistys. *Kansanvalistus* 1916, 3. (1916), s. 41–42.
Liakka, Niilo, Kirjastoasiasta. Mietteitä ja esityksiä. Kansanvalistusseuran toimituksia 173. Helsinki 1916. (1916b).

Liakka, Niilo, Kansanvalistustoimesta Englannissa. Kansanvalistusseuran toimituksia 172. Helsinki 1916. (1916c).
Liakka, Niilo, Vapaa valistustyö. *Kansanvalistus* 1916, näytenumero 1. (1916d), s. 1–3.
Liakka, Niilo, Vapaan valistustyön vaatimus tätä nykyä. *Valvoja* 1917, 5–6. (1917), s. 312–318.
Liakka, Niilo, Vapaan valistustyön keskittämisestä. Kansanvalistusseurasta valistusjärjestöjen keskuselin. *Kansanvalistus* 1917, 5. (1917b), s. 65–68.
Liakka, Niilo, Kirjastonhoitajan ammattivalmistuksesta. *Kansanvalistus* 1917, 8. (1917c), s. 121–125.
Liakka, Niilo, Kansanvalistuksellisia toivomuksia suomalaiseen sivistystyöhön nähden. *Suomalainen Suomi* 1918, 3. (1918), s. 151–156.
Liakka, Niilo, Vapaan valistustyön vaatimus. *Keskuselin luotava. Kansanvalistus* 1918, 2–3. (1918b), s. 17–25.
Liakka, Niilo, Maalaiskunnan kirjastoasiasta. *Eripainos Kansanvalistuslehdessä*. Helsinki 1919. (1919).
Liakka, Niilo, Osuustoimintaliikkeen syntymäkaudelta. 40 vuoden takaisia muisteloita. Helsinki 1919. (1919b).
Liakka, Niilo, Santeri Alkio. Henkilökuvua ja elämäntyön piirteitä. Porvoo 1932.
Liakka, Niilo, Vapaa ja vapaaehtoinen kansansivistystyö Suomessa. Täydennetty eripainos *Kasvatus ja Koulu -aikakauslehdessä*. Jyväskylä 1942.
Liikanen, Ilkka, Kansanvalistajien vaktakunta. *Kansa* liikkeessä. Toim. Risto Alapuro . . . (et al.). Vaasa 1987, s. 126–141.
Liikanen, Ilkka, Suomen kirjastoseura ja kansallisen liikkeen perintö. Lähtökohtia Suomen kirjastoseuran historian tarkasteluun poliittisen historian näkökulmasta. *Kirjastovuosikirja* 1985. Helsinki 1985, s. 14–26.
Numminen, Jaakko, Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I. Vuodet 1881–1905. Keuruu 1961.
Olsoni, Emerik, Kirjastokeskus. Suunnitelmat ja toimet Suomen kirjastoliikkeen keskuselimen aikaansaamiseksi. *Erip. Suomalaisesta Suomesta*. Porvoo 1920.
Paavolainen, Erkki, Niilo Liakka — vakaumuksen mies. *Kansanopisto* 1958, 3–4, s. 56–61.
Tommila, Päiviö ja Hirn, Sven, *Kaupunkikulttuuri*. Päiviö Tommila ja Sven Hirn. Suomen kulttuurihistoria II. Toim. P. Tommila, A. Reitala, V. Kallio. Porvoo 1982, s. 472–502.